

door Roger JANSOONE

24. WEDEROPBOUW DER VERWOESTE GEWESTEN

Wanneer Keizer Wilhelm II op 9 november 1918 naar Nederland vluchtte, vroeg hem zijn vleugeladjutant waarom hij niet, aan het hoofd van zijn troepen, de heldendood was ingegaan? Hij gaf hierop als antwoord: "De tijd van het heroïsch gebaar is voorbij...".

Die tijd was nu inderdaad voorbij. In plaats van dood en vernieling te zaaien, zou er nu moeten gewerkt worden aan de wederopbouw.

Op dinsdag 22 oktober 1918 ontving het Stadsbestuur het bezoek van de Ministers Carton de Wiart en Berryer, vergezeld van Volksvertegenwoordiger Maes. Deze laatste was officieel aangesteld als Chef van de bevoorrading in het pas herwonnen gebied in West-Vlaanderen. Onmiddellijk begon hij besprekingen met het "Comiteit voor Hulp en Voeding". Dit was dringend nodig omdat gebleken was, vooral uit de vrije pers ("La Nation Belge" en "Het Vaderland"), dat men in onbezet België en in Le Havre bijzonder slecht was ingelicht over de werkelijke toestand in wat men nu zou gaan noemen "de verwoeste gewesten". Weliswaar werd Oostende niet gerekend bij deze gewesten (Oostende was ten slotte al bij al geen maanlandschap geworden) maar de toestand in de stad was in ieder geval ver van benijdenswaardig: alom verwoestingen, een ontredde infrastructuur, het bedrijfsleven verlamd, de havengeul versperd, en vooral (met de winter vóór de deur) een zeer wankele bevoorrading.

Hoe rampzalig de toestand geworden was, kan men misschien nog best merken via de registers van de Burgerlijke Stand en de boekhouding van de Stadsfinanciën.

Oostende had op 31 december 1913 43.833 inwoners, en op 31 december 1917 42.529 inwoners. Het verschil lijkt niet zo groot te zijn. Niettemin mag het aantal inwoners dat in 1914 is gevlucht naar het buitenland, geraamd worden op ruim 20.000, hetzij bijna de helft van de bevolking! Maar dat werd dan weer grotendeels gecompenseerd door de uit de frontstreek ingeweken bevolking. In sociologisch opzicht is dit een merkwaardig gegeven. Wanneer in deze studie herhaaldelijk gesproken wordt over "de Oostendenaars", moet de lezer wel voor ogen houden dat het hier ging om een zeer heterogeen samengestelde bevolking, totaal anders dan de typische stadsbevolking van vóór 1914.

Het spreekt vanzelf dat de inwijkelingen na de bevrijding zo spoedig mogelijk wilden terugkeren naar hun dorp of hoeve, maar in veel gevallen was dat niet binnen afzienbare tijd mogelijk omdat in de "verwoeste gewesten" nergens nog enig onderdak te vinden was, en zeker niet om de winter door te brengen. Anderzijds kwamen de Oostendse vluchtelingen van 1914 in 1918 en 1919 vrij spoedig terug naar hun stad... om ook daar vaak een totaal vernielde woning aan te treffen. Of met andere woorden: bovenop al de andere problemen, kwam er ook nog een enorm probleem van fatsoenlijke huisvesting!

En in november 1918 werd het een vroege winter, met veel sneeuwval en vorst. De verzwakte bevolking werd ook een gemakkelijke prooi voor de "Spaanse griep" die nog zou voortwoeden tot in het voorjaar van 1919. Terwijl de oorlog als dusdanig ongeveer 10 miljoen slachtoffers maakte, kan de dodentol van deze pandemie wereldwijd (China inbegrepen) op ruim 80 miljoen geraamd worden! In Oostende waar men goed vertrouwd was met epidemieën (vooral cholera en tyfus), zou

– naar het schijnt – een oude volksremedie in heel wat gezinnen de “Spaanse griep” hebben tot staan gebracht, met name het gebruik van het opspelden van kamferblokjes, gewikkeld in flanel en met een veiligheidsspeld op borsthoogte vastgemaakt aan het onderhemd. Ook pruimtabak zou doeltreffend geweest zijn;

Met kille cijfers geeft de Burgerlijke Stand een soms onthutsend relaas over de werkelijke gang van zaken tijdens de bezetting. Daar waar er in Oostende in 1913 1235 geboorten werden genoteerd (en dat was reeds een gevoelige achteruitgang t.o.v. voorgaande jaren), waren er in 1918 nog slechts 317, hetzij een vermindering met -74,4%! Pikant detail: het aantal “onwettige geboorten” was in 1918 (81) niet beduidend veel lager dan in 1913 (131); hieronder waren wel een aantal kinderen waarvan de natuurlijke vader van Duitse nationaliteit moet geweest zijn.

Anderzijds steeg het aantal sterfgevallen van 708 in 1913 naar 796 in 1918 (met weliswaar een piek van 959 in 1917). Deze relatief geringe stijging (spijts het aantal extra-sterfgevallen door bombardementen en beschietingen) wijst erop dat, ondanks de vaak precaire voedselvoorziening, de volksgezondheid blijkbaar een nog vrij gunstig verloop kende. Indien er dus geen opmerkelijke stijging was van het aantal sterfgevallen, en zelfs niet van de kindersterfte, dan mag dit ongetwijfeld toegeschreven worden aan de werking van het “Comiteit voor Hulp en Voeding” en van zijn diverse suborganen.

In oorlogstijd stapt men niet zo vlug in het huwelijksbootje, en tijdens deze bezetting was dit andermaal het geval: van 365 huwelijken in 1913, was er een terugval naar nog slechts 69 in 1917 (1918, met 90 huwelijken, is niet representatief omdat onmiddellijk na de bevrijding plots heel wat meer animo bleek te ontstaan!). Van echtscheidingen (8 in 1913) was er gedurende de bezetting volstrekt geen sprake. Wellicht hadden de mensen andere zorgen om het hoofd...

Een kijkje in de gemeentelijke financiën geeft insgelijks belangrijke aanwijzingen. In oorlogstijd is er een enorm gebrek aan evenwicht tussen “input” en “output”: enerzijds vallen heel wat inkomsten weg (minder opbrengst van gemeentebelasting en taksen, minder of geen toelagen van de Staat) en anderzijds zijn er meer uitgaven dan in normale tijden.

Op de gewone begroting van de Stad Oostende zien wij voor 1913 qua ontvangsten een totaal ad 4.674.184 frank, dat in 1915 zou terugvallen naar 2.822.250 frank (dus nog wat meer dan de helft). Na deze inzinking konden de ontvangsten in 1917 terug opgekrikt worden naar 3.447.494 frank, ongetwijfeld een buitengewone prestatie in die benarde oorlogstijd!

Anderzijds zijn op de gewone begroting de uitgaven opgeklimmen van 4.407.602 frank in 1913 naar 4.921.083 frank in 1918, en dit – zoals hoger aangestipt – tegenover fel geslonken inkomsten.

De buitengewone begroting tijdens die oorlogsjaren is nog een heel ander verhaal. Er was vooreerst een fenomenale stijging van 6.839.910 frank in 1914 naar 19.633.141 frank in 1915, hetzij een verdrievoudiging in slechts één jaar! In 1916 kon dit teruggeschroefd worden naar 14.721.547 frank, met de daaropvolgende jaren een geleidelijke stijging naar 15.932.233 frank in 1917 en naar 16.139.689 frank in 1918. Die uitgavenexplosie is vrijwel volledig toe te schrijven aan het subsidiëren van het “Comiteit voor Hulp en Voeding”, de “Vereenigde Hofbouwers”, de TBC-bestrijding, hospitalen en lazaretten, opeisingen, herstellen van schade, enz. Tijdens de bezetting bedroeg het totaal der specifieke oorlogsuitgaven (incl. opeisingen) 20.053.000 frank, waarvan achteraf 8.053.000 frank werd terugbetaald door de Belgische Staat. Daarbij komt dan wel nog een bedrag van ruim 18 miljoen frank voor beschadiging van stadsgebouwen en roof van geld en goederen van de Stad.

Het hoeft aldus geen betoog dat de Stad Oostende na de bevrijding in 1918 financieel in geen al te beste papieren zat ! Des te meer daar de financiering van de buitengewone begroting tijdens de bezetting niet is gebeurd via leningen (vrijwel onmogelijk voor een stad die afgesperd zit in een oorlogszone) maar via de uitgifte van "kasbons", waarvan de eerste uitgifte terugbetaalbaar was op 15 maart 1915 ... en al de daaropvolgende "drie maanden na de vrede". Al met al heeft de Stad toch in totaal een som van 15.798.069 frank weten te verzamelen via de uitgifte van "kasbons".

En, meer in het algemeen, hoe was het met ons dierbaar vaderland gesteld, na al die ellende en vernieling ? De balans was bijzonder tragisch: 80.000 ha "maanlandschap", ruim 100.000 vernielde of beschadigde woningen en eveneens verwoest: 136 gemeentehuizen, 237 kerken en 392 scholen, en ten slotte ook nog zo wat 3.000 km zwaar beschadigde wegen. Tevens was de Belgische industrie grotendeels ontmanteld en/of vernield, zodat het terug op peil brengen van de vooroorlogse productiecapaciteit zeker een werk van lange adem zou worden. De vraag was ook "Wie zal dat betalen ?". Het antwoord daarop leek aanvankelijk zeer eenvoudig te zijn: "De Duitsers, natuurlijk !". De nabije toekomst zou echter uitwijzen dat men een kei het vel niet kan afstropen ...

Wat reeds op korte termijn nog erger was – maar dat kon men toen nog niet zo vlug inzien – was het feit dat België (voordien een toonaangevende industriële mogendheid) intussen niet meer deelgenomen had aan de technologische vooruitgang en vernieuwing, die in oorlogstijd steeds in een stroomversnelling terechtkomt. De huidige problematiek van het gebrek aan eigen industriële verankering vindt hier ongetwijfeld zijn oorsprong. Geen enkele Duitse "Wiedergutmachung" zou dit nog ooit kunnen compenseren !

Een verwoest en geruïneerd land kan ook moeilijk een snel inhaalmanoeuvre uithalen. De Belgische banken hadden vóór 1914 zeer veel geld belegd in het buitenland, vooral dan in Centraal- en Oost-Europa. Alleen al in Rusland was dit opgelopen tot 2,5 miljard goudfrank, een kolossaal bedrag waarnaar men na de Sovjet-revolutie uiteraard kon naar fluiten. Het totaal aldus ondergaan verlies kan geraamd worden op 10 miljard goudfrank, hetzij ruim 20 % van het nationaal vermogen.

In dergelijke omstandigheden en voorwaarden de nationale wederopbouw op gang brengen was dan ook geen sinecure, des te meer daar de uit Le Havre teruggekeerde regering geen plannen had voorbereid om enigszins opgewassen te zijn tegenover deze gigantische uitdaging, deels uit onwetendheid omtrent de ware toedracht in bezet België. Er werd nogal naïef gerekend op Duitse herstelbetalingen, en men was al even naïef wanneer men dacht dat de inflatie een tijdelijk en voorbijgaand oorlogsfenomeen was. Een zeer snel stijgende overheidsschuld was uiteindelijk de enige zekerheid die de regering nog overbleef ...

Aldus bleef deze rampzalige financiële toestand nog tot in 1926 een enorme handicap voor de wederopbouw en het industrieel en economisch herstel. Vooral de kleine man was hiervan het slachtoffer. De koopkracht bedroeg in 1918 nog slechts één vierde van die in 1914 ! En dan enkel nog voor hen die werk hadden, want voor de talloze werklozen was er helemaal niets, tenzij liefdadigheid en openbare onderstand. De wapenstilstand en het einde van de oorlog hadden de mensen uiteraard in een vreugdevolle roes gebracht, vol hooggespannen verwachtingen. De algemene ontgoocheling was dan ook des te groter, en in zekere zin was in bevrijd België 1919 nog veel meer een zwart jaar dan het al zo triestige laatste oorlogsjaar. De volkswoede ontketende zich in een stakingsgolf zonder voorgaande: in 1919 waren er 366 stakingen, waaraan in totaal 158.000 arbeiders deelnamen, en in 1920 waren er al 506 stakingen en 289.000 stakers ! Het ging uiteraard vooral om looneisen, maar ook om het invoeren van de achturedag en om officiële erkenning van de vakbonden.

THE RATIONS. P. 12.

1. The position of the Food supply is such that the **UTMOST ECONOMY IN THE USE OF ALL KINDS OF FOOD** must be observed by all classes and by all persons.

2. In particular it is necessary that the strictest economy should be practised in the use of the staple foods: **Bread, flour and other cereals; meat; butter, margarine and lard; and sugar.**

3. The weekly ration of these staple foods, which are stated in the following table for different classes of adults according to their sex and occupation, should on no account be exceeded.

4. Children should receive their proportionate rations of these foods.

These individual rations differ so greatly that no definite ration is laid down for them.

ADULT RATIONS PER HEAD PER WEEK.

Class	Bread	Other cereals	Meat	Butter, Margarine, Lard, Oil, and Fat	Sugar
MEN	16.00	00	16.00	00	16
1. Men on very heavy industrial work or on agricultural work	2 0	}	}	}	}
2. Men on ordinary industrial or other manual work	7 0				
3. Men unemployed or on ordinary work	4 8				
WOMEN		12	8 0	4 0	8
4. Women on heavy industrial work or on agricultural work	3 0	}	}	}	}
5. Women on ordinary industrial work or in domestic service	4 0				
6. Women unemployed or on ordinary work	2 8				

W. & A. No. 124-125/1918-1919

- 1270

"The Rations" - Britse rantsoenkaart 1917



"Emprunt de la libération" (november 1918)



"Lebensmittelkartenheft" - Duitse rantsoenkaart 1919

De algemene verbittering werd er niet beter op toen bepaalde maatregelen van de regering, ofschoon zeer goed bedoeld, gewoon illusies bleken te zijn omdat ze uitgingen van een manifeste onwetendheid en van een optimisme dat op niets gefundeerd was. Zo werd op 10 mei 1919 een wet uitgevaardigd tot vergoeding van oorlogsschade. Dit leverde het onvoorstelbaar record op van 1.379.000 aanvragen tot vergoeding van materiële schade evenals 323.000 aanvragen tot vergoeding van niet-materiële schade. Dit liep op tot een gigantisch bedrag van ruim 15 miljard frank !

Wat nog duurder uitviel was een lofwaardige poging om de omloop van bankbiljetten te saneren. Naast de bankbiljetten van de Nationale Bank was er immers tijdens de bezetting een belangrijke emissie geweest van biljetten van de Société Générale. Bovendien was er ook een zeer grote hoeveelheid Reichsmark in omloop gebracht, en dit tegen een verplichte koers van 1,25 frank voor een Reichsmark. Maar eigenlijk wist niemand, zelfs niet bij benadering, hoeveel Reichsmark er in België in omloop was. Toch werd beslist de koers naar rato van 1,25 frank in stand te houden. De desbetreffende omwisselingsoperatie alleen al kostte de Schatkist niet minder dan 6 miljard frank, en dit mede door frauduleuze invoer "in extremis" van Duitse marken.

Bovendien was er dan ook nog – tot ver in het voorjaar van 1919 – de verschrikking van de "Spaanse griep", ontstaan in de lente van 1918 en vermoedelijk afkomstig uit China. Deze griep was van het type H1N1 (maar dat heeft men slechts in 1997 wetenschappelijk kunnen vastleggen op basis van weefselstalen uit 1918, al die tijd opgeborgen in het archief van de medische dienst van het Amerikaans leger). Ongeveer driemaal per eeuw duikt een nieuw subtype van griep op (zoals vrij onlangs nog in 1997 de "kippengriep" H5N1 in Hongkong). De Spaanse griep werd – grotendeels wegens specifieke oorlogsomstandigheden – een wereldwijde pandemie met ruim 80 miljoen slachtoffers. Bijna geen enkel gezin bleef gespaard van dit dodelijk virus, en dit griezelverhaal bleef nog lang nawerken in de herinnering en in het collectief onderbewustzijn. Tijdens de oorlog werd de ware aard en omvang van deze gesel zorgvuldig geheim gehouden (vooral dan wat betreft de militairen), maar na de oorlog hoefde dit niet meer en begon iedereen pas dan ten volle te beseffen wat er aan de hand was. Pas in 1933, met de uitvinding van de elektronenmicroscop, zou men voor het eerst een virus kunnen waarnemen. Maar de artsen in die tijd stonden gewoon machteloos en velen bezweken zelf aan de genadeloze ziekte. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat over deze pandemie nauwelijks enige vakliteratuur bestaat. Iedereen wou die gruwel zo vlug mogelijk vergeten ...

En wat dan met Oostende ?

Oostende was één van de meest geteisterde steden van het land. De grootste troef van weleer, nl. het toerisme, zou kennelijk niet zo vlug weer op gang komen, niet alleen door vernieling en teloorgang van de infrastructuur maar tevens omdat ook voor de burgerij vakantie zeker geen prioriteit was, onmiddellijk na deze vreselijke oorlog. Met de andere troef, met name de zeevisserij, was het gelukkig anders gesteld. Wij zullen hierop nader ingaan in het hiernavolgend hoofdstuk.

(wordt vervolgd)

ILLUSTRATIES :

- "The Rations" – Britse rantsoenkaart 1917
- "Lebensmittelkartenheft" – Duitse rantsoenkaart 1919
- affiche voor "Emprunt de la libération", november 1918